

Ἀναλόγιον
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΜΟΥΣΙΚΗ
Θεωρητικές Σημειώσεις

Πῶς ἔψαλλον οἱ παλαιοὶ Ἱεροψάλτες; Κατὰ Ρυθμὸν ἢ κατὰ Χρόνον;

τοῦ Παναγιώτη Δ. Παπαδημητρίου

ἔ κ δ ο σ η , 1 . 0

Πολλή κινητικότητα στο θέμα τοῦ ρυθμοῦ στὰ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς παρατηρεῖται στὰ χρόνια μετὰ τὸν Χρῦσανθο. Ὁ Χρῦσανθος ὁμίλησε περὶ ρυθμοῦ στὸ Μέγα Θεωρητικὸ του τῆς Μουσικῆς [ΧΡΥΣ1] (ἐνῶ στὸ μεταγενέστερο θεωρητικὸ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς [ΧΡΥΣ2] δὲν ὁμιλεῖ καθόλου) μιλώντας ἀσαφῶς ἐν πολλοῖς καὶ σύγχυσε τὸν ἱεροψαλτικὸ κόσμο. Μετὰ ἀπὸ αὐτὸν βρέθηκαν ἐκεῖνοι ποὺ ἀφαιροῦσαν καὶ προσέθεταν χρόνους στὸ Ἐκκλησιαστικὸ μέλος ὥστε νὰ ἀποκτήσει ἕναν ρυθμὸ, καὶ ἔσχατος βρέθηκε καὶ ὁ Ψάχος ποὺ δανειζόμενος ἀπὸ τὶς θεωρίες τῶν Εὐρωπαίων, ἐπέβαλε τὸν νεοφανέντα «τονικὸ ρυθμὸ» στὰ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μας Μουσικῆς [ΨΑΧ], καὶ μαζὶ καὶ τὶς γνωστὲς ἀπὸ τὴν Εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ κάθετες γραμμὲς στὰ Ἐκκλησιαστικὰ Μουσικὰ βιβλία.

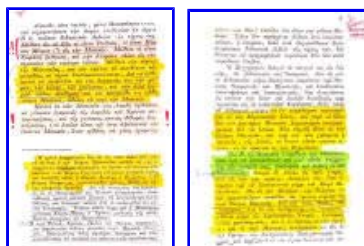
Ὑπῆρχαν ὅμως πολλοὶ ποὺ σὲ πείσμα τῶν ὁπαδῶν τοῦ ρυθμοῦ στὰ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ὑπεστήριζαν τὴν παραδοσιακὴ Ψαλμωδία, μὲ τὴν ἀπλὴ καταμέτρηση χρόνου καὶ ὑπακοή στὰ σημάδια ποιότητος ὡς φαίνεται καὶ στὸ ἄρθρο μας γιὰ τὸν Χρόνο/Ρυθμὸ [ΠΔΠ1]. Τέτοιοι ἦσαν οἱ Χουρμουζιός, Θεόδωρος Φωκαεὺς καὶ ὁ Χρῦσανθος (παρὰ ὅτι λόγω τῆς ἀσάφειάς του ἀφήνει χώρο γιὰ παρερμηνεῖα τῶν γραπτῶν του -ἀργότερα θὰ καταρριφθεῖ καὶ αὐτὴ ἡ παρερμηνεῖα) μεταξὺ ἄλλων.

Τὸ μεγάλο ἐρώτημα εἶναι νὰ μάθουμε πῶς ἔψαλλον οἱ παλαιοὶ Ἱεροψάλτες, τῆς ἐποχῆς τοῦ Χρυσάνθου καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτόν. Γιὰ αὐτὴν τὴν ἐποχὴ ἔχουμε μόνο τὸ θεωρητικὸ τοῦ Χουρμουζίου [ΧΟΥΡ] ποὺ δὲν ἀναφέρει τίποτε περὶ ρυθμοῦ [ΠΔΠ1], ἀλλὰ μόνο περὶ Καταμετρήσεως τοῦ Χρόνου, καὶ παρόμοια καὶ τὸ θεωρητικὸ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς τοῦ Χρυσάνθου [ΧΡΥΣ2] ποὺ ἐπίσης ἀναφέρει μόνο Καταμέτρηση τοῦ Χρόνου. Στὸ Μέγα Θεωρητικὸ ὁ Χρῦσανθος ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἀπλῆς Καταμετρήσεως Χρόνου «ἐν ᾧ ἀπαγγέλεται τὸ μέλος», ἀλλὰ ἐπίσης κάνει μνεῖα καὶ σὲ ρυθμοὺς καὶ σε πόδες, ἀσαφῶς, προκαλώντας μεγάλη σύγχυση ἕως καὶ στὶς ἡμέρες μας.

Ἐπειδὴ οἱ ὁπαδοὶ τοῦ ρυθμοῦ (στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ) βρῖσκουν δικαιολογίες καὶ ἀπορρίπτουν τὸ τοῦ Χουρμουζίου, καὶ τὸ ἕνα τοῦ Χρυσάνθου ὡς διήθεν εἰσαγωγικὰ βιβλία (τὸν ὅποιον ἰσχυρισμὸ καταρρίψαμε στὸ ἄρθρο μας γιὰ τὸν Χρόνο/Ρυθμὸ [ΠΔΠ1]) -οὐ μόνον ἀλλὰ ἀπορρίπτουν καὶ τὴν Κρητίδα τοῦ Θεοδώρου Φωκαεῶς ποὺ ὁμιλεῖ καθαρὰ περὶ Καταμετρήσεως τοῦ Χρόνου, ἐμεῖς θὰ ἀποδείξουμε ὅτι οἱ παλαιοὶ Ἱεροψάλτες δὲν ἔψαλλον κατὰ ρυθμὸν, καὶ ὄχι μόνο αὐτὸ, ἀλλὰ δὲν ὑφίστατο ὁ ὅρος «ρυθμὸς» στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ. Θὰ τὸ ἀποδείξουμε λοιπὸν, μὲσω τῆς πλέον ἔγκυρης πηγῆς γιὰ αὐτὸν τὸν λόγο.

Ἡ πλέον ἔγκυρη πηγὴ γιὰ τὸ ἐρώτημά μας, δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν Μαθητὴ τῶν Τριῶν Διδασκάλων καὶ ἐκδότη τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνθου, τὸν Παναγιώτη Γ. Πελοπίδα.

Τὴν ἀπάντησιν δὲ στὸ ἐρώτημά μας, μᾶς τὴν δίδει στὶς σελίδες η'-θ' τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ [ΧΡΥΣ1],

ὅπου λέει ὁ Πελοπίδας, ἀπευθυνόμενος στοὺς συναδέλφους Ἱεροψάλτες τῆς ἐποχῆς του, παρουσιάζοντας τὸ Μέγα Θεωρητικὸ τοῦ Χρυσάνθου:

«Μάθετε εἰς τὸ ἐξῆς τί εἶναι Ρυθμὸς, τί εἶναι Πούς καὶ Μέτρον

(ύποσ. Ἡ περὶ Ῥυθμοῦ, Χρόνων, Ποδῶν καὶ Μέτρων σαφεστάτη
καὶ ἀκριβεστάτη ἔκθεσις γενομένη παρὰ Μουσικοῦ ἔλλογίμου
-σημ. ἐννοεῖ τὸν Χρῦσανθο, ἀναμφιβόλως θέλει ὠφελῆσει
ἰδιαίτερος καὶ τοὺς σπουδάζοντας τὰ ποιητικὰ
συγγράμματα τῶν προγόνων μας)
εἰς τὴν Μουσικὴν.
Μάθετε τί εἶναι Ἐμφασις ῥυθμική,
καὶ μὴν ἀπορεῖτε πλέον
εἰς τὴν σημασίαν τῶν τοιούτων λέξεων».

Καὶ παρακάτω γράφει ὁ Πελοπίδας:

«Πολλοὶ ἐκ τῶν Μουσικῶν μας (σημ. Ἱεροψαλτῶν),
ἐπειδὴ ἔφθασαν νὰ γένωσιν ἐγκρατεῖς
τῆς ἀκριβοῦς τοῦ Χρόνου Καταμετρήσεως,
καὶ τῆς γνώσεως παντὸς Φθορᾶς διαστήματος,
(τὸ ὅποῖον εἶναι τῶ ὄντι ἀξιέπαινον εἰς ἕκαστον Μουσικόν,
ὅταν φθάσῃ νὰ γίνῃ ἐγκρατὴς τῶν δύο)
νομίζουν ὅτι εἶναι καὶ τέλειοι Μουσικοί».

Ἔτσι λοιπὸν ἀπὸ τοὺς λόγους αὐτοὺς τοῦ Μαθητοῦ τοῦ Χρυσάνθου καὶ μάλιστα καὶ ἐκδότου τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ
του, βγάζουμε σαφέστατα τὰ ἐξῆς συμπεράσματα:

α. **Τέλειος Ψάλτης ἦταν αὐτὸς ποὺ γινόταν ἐγκρατὴς τῆς «ἀκριβοῦς τοῦ Χρόνου Καταμετρήσεως», καὶ τῆς
«γνώσεως παντὸς Φθορᾶς διαστήματος». Οὔτε ἀναφορὰ κὰν σὲ ρυθμοὺς καὶ τὰ συναφή.**

β. Λέει ὁ Πελοπίδας στοὺς Ἱεροψάλτες ὅτι μὲ αὐτὸ τὸ Μέγα Θεωρητικὸ θὰ μάθουν [ἐπιτέλους!] τί εἶναι Ῥυθμὸς καὶ τὰ
συναφή. Δηλαδὴ τοὺς Ἱεροψάλτες τότε (καὶ ἀπ' ἀνέκαθεν) δὲν τοὺς ἐννοιαζαν οἱ ῥυθμοὶ κτλ. τὰ ὅποια ἐνδιαφέρουν τοὺς
τραγουδιστές, διότι δὲν χρησιμοποιούνταν τὸ «κατὰ ρυθμὸν ψάλσιμο» στὴν ἐκκλησία, γιὰ αὐτὸ καὶ εἶχαν ἄγνοια καὶ
«ἀποροῦσαν (sic) εἰς τὴν σημασίαν τῶν λέξεων αὐτῶν».

γ. Λέει στοὺς Ἱεροψάλτες ὅτι μὲ αὐτὸ τὸ Μέγα Θεωρητικὸ θὰ μάθουν [ἐπιτέλους!] τί εἶναι Ἐμφασις ῥυθμική. Καὶ πάλι
τοὺς Ἱεροψάλτες δὲν τοὺς ἐνδιέφερε ἡ «ῥυθμική ἔμφασις», διότι δὲν χρησιμοποιούνταν τὸ «κατὰ ρυθμὸν ψάλσιμο» στὴν
ἐκκλησία, γιὰ αὐτὸ καὶ εἶχαν ἄγνοια, καὶ «ἀποροῦσαν (sic) εἰς τὴν σημασίαν τῶν λέξεων αὐτῶν» κατὰ τὸν Πελοπίδα.

Τέλος, ἀξίζει νομίζουμε νὰ ἀναφέρουμε ἐδῶ αὐτὸν τὸν Ψάχο, ποὺ παραδέχθηκε [ΨΑΧ], στὸν λόγο του περὶ ρυθμοῦ στὰ
1899:

«Γνωρίζω ὅτι πολλοὶ συνάδελφοί μου
θὰ ἐκπλαγῶσιν ἀκούοντες ρυθμοὺς εἰς τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας ὑμῶν,
νομίζοντες ὅτι
ταῦτα ψάλλονται δι' ἀπλῆς καὶ μόνης καταμετρήσεως τοῦ χρόνου.
Καὶ ἐγὼ αὐτός -τὸ ὁμολογῶ- οὕτως ἐδιδάχθη
καὶ οὕτως ἐπίστευον ἐπὶ πολὺν καιρὸν,
ὅτι τὰ μέλη ἡμῶν ψάλλονται διὰ κρούσεως
πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν χρόνων,
ἄνευ διακρίσεως δυνατοῦ καὶ ἀδυνατοῦ».

Τὰ σχόλια περιπετεύουν. Εὐχόμαστε τὴν ἐπιστροφή στὴν Παράδοση, δηλ. στὴν ἐπιστροφή τῆς «ἀκριβοῦς τοῦ Χρόνου
Καταμετρήσεως», καὶ τῆς «γνώσεως παντὸς Φθορᾶς διαστήματος» στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ.

* * *

Αναφορές

1. [ΧΡΥΣ1] Χρυσάνθου Ἀρχιεπ. Διρραχίου τοῦ ἐκ Μαδύτων, Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς, Τεργέστη 1832 (ἀνατύπ.
ἐκδ. Κουλτούρα) - ὁ Πελοπίδας ποὺ ἀνέλαβε τὴν ἐκτύπωση τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ ἀναφέρει ὅτι τὸ ἔλαβε πρὸ
δώδεκα ἐτῶν· ὁ κ. Εμμανουὴλ Στ. Γιαννόπουλος ἀναφέρει ὅτι τὸ Θεωρητικὸν αὐτὸ φαίνεται νὰ ἦταν ἔτοιμο λίγο πρὶν τὸ

1816.

2. [ΧΡΥΣ2] **Χρυσάνθου** Αρχιεπ. Διοραχίου τοῦ ἐκ Μαδύτων, Εἰσαγωγή εἰς τὸ Θεωρητικὸν καὶ Πρακτικὸν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, 1821.
3. [ΠΔΠ1] **Παναγιώτου Δ. Παπαδημητρίου**, [Ὁ Χρόνος καὶ ὁ Ρυθμὸς στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Βυζαντινὴ Μουσικὴ](#), πρόχειρη ἔκδοση 0.4, 10/6/2006.
4. [ΧΟΥΡ] **Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος**, Εἰσαγωγή εἰς τὸ Θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς (1829), κριτικὴ ἔκδοση Ἐμμανουήλ Στ. Γιαννόπουλου, Θεσσαλονίκη, 2002.
5. [ΨΑΧ] **Κωνσταντίνου Ψάχου**, *Περὶ τοῦ ρυθμοῦ ἐν τοῖς ᾠσμασι τῆς Ἐκκλησίας*, Παράρτημα Ἐκκλησιαστικῆς Ἀλήθειας, τεῦχος α', Κωνσταντινούπολις 1900.

* * *

Παρακαλοῦμε ἐπικοινωνήστε γιὰ τυχὸν σχόλια.

Αρχικό: 03/07/2006

Τρέχουσα (πρόχειρη) ἔκδοση 1.0: 03/07/2006

ἀποθηκευμένες (pdf) ἐκδόσεις: [1.0](#)

panayiotis@analogion.net